op reeën uit

WIL HUYGEN

OP REEËN UIT

WIL HUYGEN

TEKENINGEN : RIEN POORTVLIET

Voor jeugdige natuurliefhebbers met het hart op de juiste plaats, en voor ouderen met een jeugdig hart.

Het kan op een stil weitje tegen een verlaten bosrand zijn. Of in een vak hoge beuken. Of misschien in een uitgestrekt en betrekkelijk kaal rietland zoals de Flevo. Of anders tussen vliegdennen op de heide. Of langs een jonge sparrenaanplant. Of in een appelboomgaard, onwaarschijnlijk dicht bij een boerderij.
Op al die plaatsen, en dat zijn er nogal wat in Nederland, kan de (eenzame) wandelaar een ontmoeting hebben met een viervoetig wezen, een meestal kortdurende, maar daarom niet minder spannende ontmoeting, die niet zal nalaten hem in de ban te brengen van dit dier, zeker als het hem lukt het vaker te zien te krijgen.
Die wandelaar kunnen wij allemaal zijn, als we ons in de vrije natuur stil en onopvallend gedragen. We moeten natuurlijk wel geluk hebben, en heel vaak zullen we niets zien, waartegenover dan weer momenten staan, dat we het dier in alle rust vlak naast een snelweg met voortrazende auto's zien staan grazen.
In de zomer zal de kleur van het haarkleed *(de DOS)* vaal-oranje of roodachtig-geel zijn. In najaar, winter en vroege voorjaar grauwbruin, met als meest afstekende deel in die toch zo gedekte kledij een spierwitte vlek rond de aarsopening. Omdat ze in de winter meestal met drie of meer bij elkaar lopen, in een zogenaamde *sprong,* zien we in zo'n winters bos vaak het eerst die witte vlekken, ook wel *spiegels* geheten. En als ze er dan met een hoge galop vandoor gaan (voor ons, want ze hebben weergaloze ogen, neus en oren, en ze nemen geen enkel risico), kun je die dansende spiegels tot ver achter in een bos nog volgen.

Het dier dat hierboven bedoeld wordt is het *ree*. Een lid van de familie der spleethoevigen, iets groter dan een flinke hond. Als je ze bij herhaling tegenkomt, zul je er van gaan houden met een eigenaardige spanning, die vele maanden van het jaar zal aanhouden. Buiten de schoolramen mogen de grijze wolkenstoeten van de herfst over de huizen jagen, wellicht staat er de stralendblauwe koepel van een zomerdag, of een bleke winterhemel met vorst aan de lucht, of woedt er een alles smorende sneeuwstorm, je weet dat toch ergens ver weg in de eenzaamheid die elegante dieren bestaan, die je nóg eens zoudt willen zien, en waar je meer van zou willen weten, en de manier om er bij te komen, en hun leefgewoonten en gedragingen, hun begin en hun einde.

Welnu, dat kan, dat is zelfs de bedoeling van dit kleine boekje. Ga maar mee op pad door de volgende bladzijden. Je zult ingewijd worden in de geheimen, die reewildkenners, jagers of geen jagers, in de loop van eeuwen verzameld hebben.
Denk niet, dat alles altijd zal kloppen. Het geheimzinnige van reewild is, dat twee keer twee maar zelden vier betekent. Het ree is een bos- en veldsluiper, eigenzinnig als geen andere wildsoort, wispelturig als een verwende prins, in ieder geval nimmer bereid precies dat te doen, wat in de boeken staat.
Zijn Latijnse naam is Capreolus *Capreolus*.
Of hier ons woord capriolen (= grillige bokkesprongen) van afgeleid is, vermeldt deze historie niet.

Reebok

Edelhert

Hinde van Edelhert

Reegeit

REE EN HERT.

Laten we beginnen met een storende en in ons land altijd weer gemaakte fout voorgoed uit de wereld te helpen: een ree is geen hert, en een hert is geen ree.
Het Edelhert (Cervus Elaphus) heeft de grootte van een klein paard, terwijl het ree niet boven de vijfenzeventig centimeter schofthoogte uitkomt. Een hert weegt tot 160 kilogram, een ree tot 23. Het hert komt alleen op de Veluwe voor, het ree (na de laatste wereldoorlog) door bijna geheel Nederland. Een mannelijk hert heeft een gewei met vele takken (enden) aan beide zijden, tot 24 in totaal toe; een mannelijk ree (bok) komt als regel niet verder dan drie aan iedere kant en heet dan *zesender*. Het hert is in de evolutie 'slechts' 40.000 jaar oud; het ree is wat dat betreft van voornamere familie en haalt mogelijk het millioen, waarbij het merkwaardige is, dat ree-geweien, die onder de zeebodem gevonden zijn en tegen de 1.000.000 jaar oud, dezelfde vorm en vertakking hebben als de nu nog in de natuur voorkomende. De geleidelijke, deels sprongsgewijze verlopende ontwikkeling van eencellige wezens tot de hogere zoogdieren, die wij *evolutie* noemen, heeft vele millioenen jaren geduurd. Iedere nieuw-ontstane soort handhaafde en verbeterde zich door teeltkeus en het recht van de sterkste bij de voortplanting. Blijkbaar heeft het ree al vroeg in die evolutie zijn ideale vorm bereikt, welke waarschijnlijk diegene was, welke de meeste kansen op overleving bood.
Tot slot zij vermeld, dat er behalve het edelhert in ons land nog een andere hertensoort bestaat (afgezien van dierentuinen), namelijk het Damhert (Dama dama). Het is kleiner dan het edelhert, maar groter dan het ree, en komt vrijwel alleen in parken of rasters (omheinde wildbanen) voor. Het gewei is bij volwassen mannelijke exemplaren plat aan de uiteinden (schoffelgewei), en de rug, vooral van de vrouwelijke dieren, is witgestippeld.

Damhert

BERSEN.

En nu het veld in. Ik ben jachtopzichter over een groot Staatsbos, waar ongeveer honderdvijftig stuks reewild lopen, en als het een beetje meezit, zien we er wel een paar. Ik kan je trouwens een goede raad geven: als je in Nederland maar ook in Duitschland of Oostenrijk of waar dan ook, ooit in eenzame gebieden naar wild zou willen gaan speuren, probeer dan de jachtopzichter van het betreffende gebied te pakken te krijgen. Onder zijn leiding zul je veel meer zien en beslist minder moeilijkheden krijgen als je in de buurt van de zogenaamde *rustgebieden voor het grofwild* komt.
Maar voor we op pad gaan, moeten er nog wat kleinigheden worden geregeld:
Ten eerste: we moeten 's-ochtends heel vroeg gaan of tegen de avondschemering, want de kans, dat we midden op de dag reewild te zien krijgen is klein, misschien in de bronst (waarover later), maar zover is het nog niet.
Morgenochtend dus een kwartier voor zonsopgang, dat is vier uur, hier voor mijn huis.
Ten tweede: Trek dofgroene of dofgeelbruine spullen aan, en rubber laarzen, want het gras is zo vroeg nog kletsnat.
Ten derde: Probeer ergens een (oude) verrekijker te bemachtigen, want alle levende wezens, die we onderweg tegenkomen, reewild incluis, zullen bijna altijd alleen met een kijker nauwkeurig te observeren zijn.

Ziezo, hier zijn we dan. Vier uur. We beginnen meteen achter mijn huis. Er hangt een fijne nevel over het weiland en er waait een flauwe wind uit het Oosten. Onder de bomen is het nog bijna donker. Dit zandpad loopt precies Noord-Zuid, daar hoef je geen kompas voor te hebben, want achter de horizon aan onze rechterhand is het al bloedrood van de opgaande zon, en dat is dan altijd nog het Oosten. Je kleding is goed zo. Ik zie alleen vaalgroene en bruine tinten. Misschien had je nog een oude pet kunnen opzetten, maar vooruit, zo zal het ook wel gaan.
Het is nog aardig kil zo vroeg, al is het dan begin Juli, maar in de loop van de dag zal het nog heet genoeg worden.
Van nu af aan *fluisteren* we alleen nog. En zodra we wat dieper het

bos in zijn, gaan we achter elkaar lopen, en liefst niet midden op het pad, maar langs de kant, zodat we, als er iets te zien is, met een stap achter een boom of struik kunnen gaan staan.
De wind staat nog steeds dwars over het pad. Dat betekent, dat we met *halve* wind gaan bersen. (*Bersen* is wild aansluipen). Als de wind van rechts komt wil dat zeggen, dat alles wat rechts van ons loopt of staat of ligt, niets van onze lichaamsgeur (*verwaaiing*) zal kunnen opvangen. Ook wat recht vooruit of schuin links vóór rondscharrelt, zal ons niet via zijn neus gewaar kunnen worden.

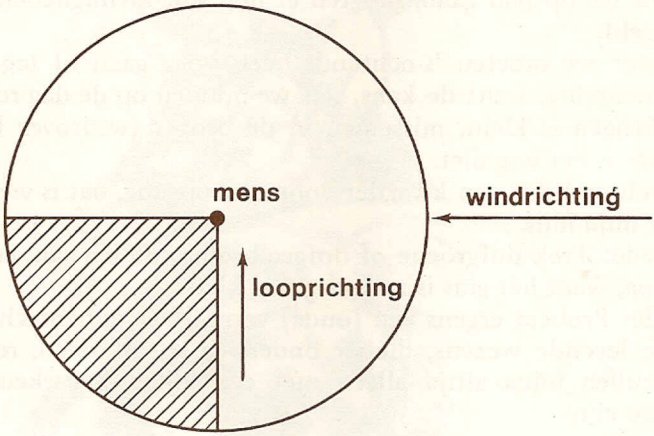

Als de cirkel ongeveer het gebied bestrijkt, dat we in het bos kunnen overzien, hoef je in het gearceerde deel niet meer te kijken, daar heeft vermoedelijk het meeste wild wel de benen genomen.
Toch moet je blik voortdurend van links naar rechts zwerven. Je weet nooit wat je opvangt. Laten we ook trachten dode takjes op de grond te vermijden. Hier op het kale pad is dat niet moeilijk, maar als we straks over ongebaand terrein gaan, is het zaak bij elke paar passen snel even de grond te bekijken en tussen dood hout door te stappen.

Hoor de houtduiven in de boomtoppen weer eens koeren. Wij noemen ze *blauwen*. Over een paar uur zitten ze op de korenvelden ver buiten het bos. Wat die grote, bruine rakker daar tussen dat jonge eikenlot is? Nee, geen ree. Maar wel een haas, en een oude aartsvader ook nog. Hij hobbelt bedaard dwars over het pad en blijft even zitten om ons te bekijken. Hij is op weg naar zijn leger, want het is een nacht- en schemerdier, dat overdag stil ligt. Daar tegen die boom is een *krabplaats*. De grond is weggeschraapt tot een ondiep, ovaal kuiltje. We zullen er nog wel meer zien. Het wil zeggen, dat een reebok hier zijn domein of *territorium* heeft. Zo'n territorium kan tien of vijftien hectare groot zijn, afhankelijk van het feit of er veel of weinig reewild in dit bos huist. Het door hem in beslag genomen gebied wordt door de bok afgebakend met krabplaatsen, veegstammetjes (waarover later) en hormonale reukstoffen. Er worden geen andere bokken in toegelaten, behalve soms éénjarige, die nog niet voor vol worden aangezien.

Hier splitst het pad zich in een T. Naar links gaan heeft geen zin, want lopen we met de wind in de rug, zodat al het wild, en zeker het reewild, honderden meters voor ons onze verwaaiing opvangt en er tussen uit gaat.
Naar rechts dus, tegen de wind in. In dit vak hoge beuken komt dat goed uit. In of door een dergelijke zaal met duizenden groene pilaren loopt 's-ochtends graag reewild, waarschijnlijk omdat ze er de ruimte hebben en toch min of meer gedekt zijn, en verder omdat ze gaarne van de jonge blaadjes van de zaailingen (van de beukenoten van het vorige jaar) eten. Het voedsel opnemen van het lopend wild noemen wij *laveien.* *
De zon gaat op. Laten we hier een poosje op de grond gaan zitten om van de prachtige schuine zonnestralen op de beukenstammen te genieten. Misschien komt er een dier, dat wij eerder zien dan omgekeerd.

Stil, verroer je niet, draai zelfs je hoofd niet om. Hef nu heel langzaam de kijker naar je ogen, langzaam, langzaam, stop. Zie je

*) Van het vliegend wild: *Azen*

Hoor de houtduiven in de boomtoppen weer eens koeren. Wij noemen ze *blauwen*. Over een paar uur zitten ze op de korenvelden ver buiten het bos. Wat die grote, bruine rakker daar tussen dat jonge eikenlot is? Nee, geen ree. Maar wel een haas, en een oude aartsvader ook nog. Hij hobbelt bedaard dwars over het pad en blijft even zitten om ons te bekijken. Hij is op weg naar zijn leger, want het is een nacht- en schemerdier, dat overdag stil ligt. Daar tegen die boom is een *krabplaats*. De grond is weggeschraapt tot een ondiep, ovaal kuiltje. We zullen er nog wel meer zien. Het wil zeggen, dat een reebok hier zijn domein of *territorium* heeft. Zo'n territorium kan tien of vijftien hectare groot zijn, afhankelijk van het feit of er veel of weinig reewild in dit bos huist. Het door hem in beslag genomen gebied wordt door de bok afgebakend met krabplaatsen, veegstammetjes (waarover later) en hormonale reukstoffen. Er worden geen andere bokken in toegelaten, behalve soms éénjarige, die nog niet voor vol worden aangezien.

Hier splitst het pad zich in een T. Naar links gaan heeft geen zin, want lopen we met de wind in de rug, zodat al het wild, en zeker het reewild, honderden meters voor ons onze verwaaiing opvangt en er tussen uit gaat.
Naar rechts dus, tegen de wind in. In dit vak hoge beuken komt dat goed uit. In of door een dergelijke zaal met duizenden groene pilaren loopt 's-ochtends graag reewild, waarschijnlijk omdat ze er de ruimte hebben en toch min of meer gedekt zijn, en verder omdat ze gaarne van de jonge blaadjes van de zaailingen (van de beukenoten van het vorige jaar) eten. Het voedsel opnemen van het lopend wild noemen wij *laveien*.*
De zon gaat op. Laten we hier een poosje op de grond gaan zitten om van de prachtige schuine zonnestralen op de beukenstammen te genieten. Misschien komt er een dier, dat wij eerder zien dan omgekeerd.

Stil, verroer je niet, draai zelfs je hoofd niet om. Hef nu heel langzaam de kijker naar je ogen, langzaam, langzaam, stop. Zie je

*) Van het vliegend wild: *Azen*

ze? Ze kijken naar ons. Zit onbewegelijk. Zie je ze nóg niet? Hef je kijker nog wat meer en richt hem schuin links van het pad, net langs die ene eik die daar staat. Op ongeveer honderdtwintig meter staat een ree-geit met twee kalveren. Ze heeft iets van ons gezien, maar weet het niet zeker. We zitten laag en er liggen nogal wat dorre takken tussen haar en ons.
Nu draait ze haar kop eindelijk naar de andere kant en likt een paar keer haar flank. Ze waant zich veilig. Ze heeft te weinig van ons gezien. Als we haar lopend waren tegengekomen, zou ze er waarschijnlijk allang vandoor zijn gegaan.
De kalveren zijn gespikkeld en gevlekt. Dat is hun schutkleur; kijk maar eens hoe het lijkt op de zonnestippen, die door de bladeren heen op de bosgrond vallen. Deze diertjes zijn eind April- begin Mei geboren. Als regel krijgt een gezonde geit er twee, het kunnen er bij uitzondering ook één of drie zijn. Ze hebben de eerste paar weken van hun leven ergens in de beschutting (*dekking*) van dichte struiken of dennenaanplant gelegen, onbewegelijk zolang de moeder er niet bij was, en bijna onzichtbaar door hun rugtekening en eveneens niet makkelijk speurbaar voor roofwild, omdat ze door doodstil te liggen zo min mogelijk verwaaiing afgeven. In streken, waar meer koren- of graanvelden zijn, of weilanden met hoog hooigras, liggen ze daar ook wel in, en dat geeft natuurlijk grote risico's als zo'n veld vroeg in het jaar gemaaid wordt, want ze blijven liggen als de maaimachine over ze heen gaat.
Als je ooit zo'n kalf vindt, waar dan ook, behalve wanneer het door een auto of brommer is aangereden en duidelijk medische verzorging van een wond behoeft, laat het dan precies zo liggen. Het fabeltje van door de moeder verlaten reekalveren bestaat niet, behalve wanneer je zelf gezien hebt, dat de moeder bijvoorbeeld doodgereden is of door honden doodgejaagd.* In alle andere gevallen mag je het kalf of de kalveren gerust een minuut of wat bekijken *zonder het aan te raken* en daarna laat je alles bij het oude. De moeder komt altijd terug en neemt het weer aan. Zij zoogt ongeveer vier maanden.
Deze kalveren lopen al met hun moeder mee. Ze zijn zo speels als jonge honden, als ze tenminste niet met de afwezige uitdrukking in hun baby-ogen, die veulens ook hebben, iets staan te bekijken of te besnuffelen. De moeder let al niet eens meer op ons, ze herkent

ons niet als mensen, omdat we roerloos gezeten hebben en de wind goed is. Langzaam trekken ze door het beukenbos. De oude geit doet geen vijf happen of passen zonder naar alle kanten rond te kijken, waarbij ze met kauwen ophoudt. Dat heet *zekeren.* Let eens op haar grote oren. Ze draaien rond als een radarscherm. Ze vangt er op vijftig pas het geritsel van een muis mee op.
Niet alleen haar oren, maar ook haar ogen zijn uitmuntend op hun taak berekend. Ze heeft daarbij geen bolvormig hoornvlies, zoals wij, maar een ovaalvormig, zoiets als de bolle kant van een lepel.
Een reeën-oog is daardoor *astigmaat.* Waar wij een punt zien, zien zij een lijntje. Mogelijk mede daardoor nemen ze buitengewoon scherp *bewegingen* waar, zelfs die van een knipperend mensenoog. Hun blikveld is een horizontale band. In die band zien ze scherp, maar aan de boven- en onderkant wordt het beeld wazig. Bij harde wind komt reewild niet graag uit de dekking. Er is dan zoveel onrust aan de onder- en bovenzijde van hun blikveld (bv. ten gevolge van heftig in de wind bewegende takken) –naast alle andere verwarrende geluiden, die de storm om hen heen veroorzaakt-, dat ze liever blijven waar ze zijn en geen risico's nemen.

* Honden kunnen voor het (ree)wild een plaag zijn. Als een gewone hond toevallig eens een gezond stuk reewild opdoet en het een eind achterna jaagt, kan dat gewoonlijk niet zoveel kwaad. De bok of de geit is veel sneller, leidt de hond op een dwaalspoor en is een paar uur later weer in de buurt van zijn of haar oude plaats terug.
Erger is het natuurlijk wanneer het een geit met kalveren betreft, omdat het gezin dan uiteraard veel kwetsbaarder is.
Nog veel erger wordt het wanneer er echte *stropende* honden in het spel zijn. Een dergelijke hond heeft de smaak te pakken, en knijpt er vaak ongemerkt en veelvuldig tussenuit om te gaan jagen. Deze rakkers opereren herhaaldelijk met zijn tweeën. Ze kennen de gangen van het reewild en jagen het naar elkaar toe. Ook alle andere wildsoorten, vooral hazen en fazanten, zijn welkome slachtoffers. De meest ellendige toestand is die, waarbij een grote en een kleine hond elkaar gevonden hebben en regelmatig op pad gaan. De grote hond gaat ergens op een kruispunt van wissels op de loer liggen, terwijl de kleine een aantal dekkingsvakken afdrijft en opgaand wild in de richting van de grote stuurt. Deze samenwerking kan tot griezelige perfectie uitgroeien, zonder dat er een mens aan te pas komt. Integendeel, de eigenaars zijn soms niet eens op de hoogte van de zaak. Afschuwelijke moordpartijen kunnen het gevolg zijn, terwijl het overige reewild vanwege de verontrusting uit het gebied wegtrekt.

De geit is nu al meer dan tweehonderd meter weg, de kalveren lopen er tien meter achteraan. Ze kijkt voortdurend om. Als we er wat dichter bij waren, zou je vermoedelijk kunnen horen, dat ze fijne piepgeluiden afgeeft (ze *fiept*), die door de kalveren soms beantwoord worden.
We moeten rustig blijven zitten, want de weg, die dit drietal gekozen heeft, zou wel eens een *wissel* kunnen zijn (een regelmatig door dieren betreden, vaste route door bos en veld), waarover straks nog een bok of ander reewild zou kunnen komen.
De geit staat weer stil, helemaal achteraan tussen de laatste beuken. Ze loert aandachtig in het dichte Douglassparren-vak, dat daar begint. Het lijkt of ze de zaak niet vertrouwt; misschien zijn er wilde zwijnen (zeg verder: *varkens*) in gaan liggen. Die gaan vaak de lieve lange dag in zo'n dicht vak verslapen. De geit wacht nog steeds, kijkt een paar keer om en zekert dan weer naar alle kanten. Er is iets. Aha, daar hebben we de oplossing. Er komt een bok uit de Douglas. Een *zwarte* nog wel. Jazeker, die zijn er ook, in sommige streken van Europa meer dan in andere, soms tot 30 pct. van het totale reeënbestand toe, maar dat is uitzondering. Als hij wat dichterbij komt, kunnen we zijn gewei bestuderen. Het lijkt me van hier af een zesender.
Hij loopt nu schuin langs de geit en de kalveren, en neemt hetzelfde wissel in tegenovergestelde richting. De geit neemt een halfdreigende houding tegen hem aan. Hij doet op zijn beurt net of hij ze niet ziet, en hij heeft ook eigenlijk niet veel belangstelling voor ze; ze horen natuurlijk tot zijn vertrouwde wereld, zoals alle dieren in de natuur elkaar zonder verwondering schijnen te kennen, maar de bronsttijd (= paartijd, zie verderop) is nog niet begonnen en hij heeft geen amoureuze neigingen.
De geit en de kalveren zijn als bij toverslag in de Douglas verdwenen. (Douglas is een sparrensoort, die in ons land op zeer veel plaatsen staat. Grove den en fijnspar zijn naaldhoutvariëteiten, die eveneens talrijk zijn. Als jonge aanplant is de Douglas één van de beste dekkingen, die het wild heeft. Wanneer de bomen groter worden, dunt men ze uit, waarna er tenslotte – na 30 of 40 jaar – hoge kaarsrechte stammen overblijven). Het Douglasvak, waar de geit met haar kalveren in verdwenen is, is een jaar of zeven oud. Het zal wel hun dagdekking zijn, waar ze verder tot de avond blijven. De

kalveren worden gezoogd en gaan slapen, terwijl de geit daarna nog een ommetje maakt, of er vijftig meter vandaan gaat liggen herkauwen. Ze ligt er bijna nooit bij (behalve tijdens het zogen), maar altijd een eindje er vandaan, en wel zó, dat de wind van de kalveren naar haar toe is, zodat ze precies op de hoogte blijft, wat er met ze gebeurt. We moeten dit gescheiden-liggen opvatten als een veiligheidsmaatregel.

Blijf rustig en doodstil zitten, de bok komt namelijk recht op ons af! Hij schijnt veel last van vliegen te hebben, want hij slaat onophoudelijk met zijn oren en schudt met zijn kop. Ook hij laveit hier en daar op het jonge beukenlot, net zoals de geit steeds weer pauzes inschakelend om te zekeren. Je kunt nu zijn gewei goed onderscheiden, zes enden. Dun zijn ze, en kort en slecht gepareld. *Parels* noemen we de hoekige knobbeltjes aan de onderste helft van het gewei. Waar het gewei in de schedel overgaat (op de Rozenstokken) verenigen ze zich tot een *parelkrans*.

Let op, nu gaat hij voor een boom staan en krabt snel en ongeduldig met zijn rechtervoorloper. (Bij het wild spreken we niet over poten of benen, maar over *lopers*). Dit is kennelijk zijn domein. In dat geval noemen we hem de *plaatsbok*. Hij heeft in een grote cirkel rond dit bos overal dergelijke krabplaatsen, meestal aan de voet van een boom, zoals we al zagen. Samen met de hormonale reukstoffen, die hij hier en daar langs dezelfde cirkel aanbrengt (zie verderop), en de plekken, waar hij urineert, moeten ze aan vreemde bokken, die hier toevallig zouden binnenwandelen, duidelijk maken, dat ze uit de buurt dienen te blijven. Er kunnen bij zo'n ontmoeting twee dingen gebeuren: komt er een zwakkere bok het domein binnen, dan zal hij geruisloos verdwijnen. Komt er een sterkere, die om de een of andere reden zelf geen territorium heeft, dan zou het eventueel kunnen gebeuren, dat hij de plaatsbok (na een verwoed gevecht) verdrijft.
De bok komt steeds dichterbij. Juist, dat kleine boompje daar moet het ontgelden. Hij begint er met zijn gewei tegen aan te rammen. Ook al een teken van territoriumafbakening. We noemen die boompjes *veegboompjes*. Het begint er mee, dat de bok er zijn

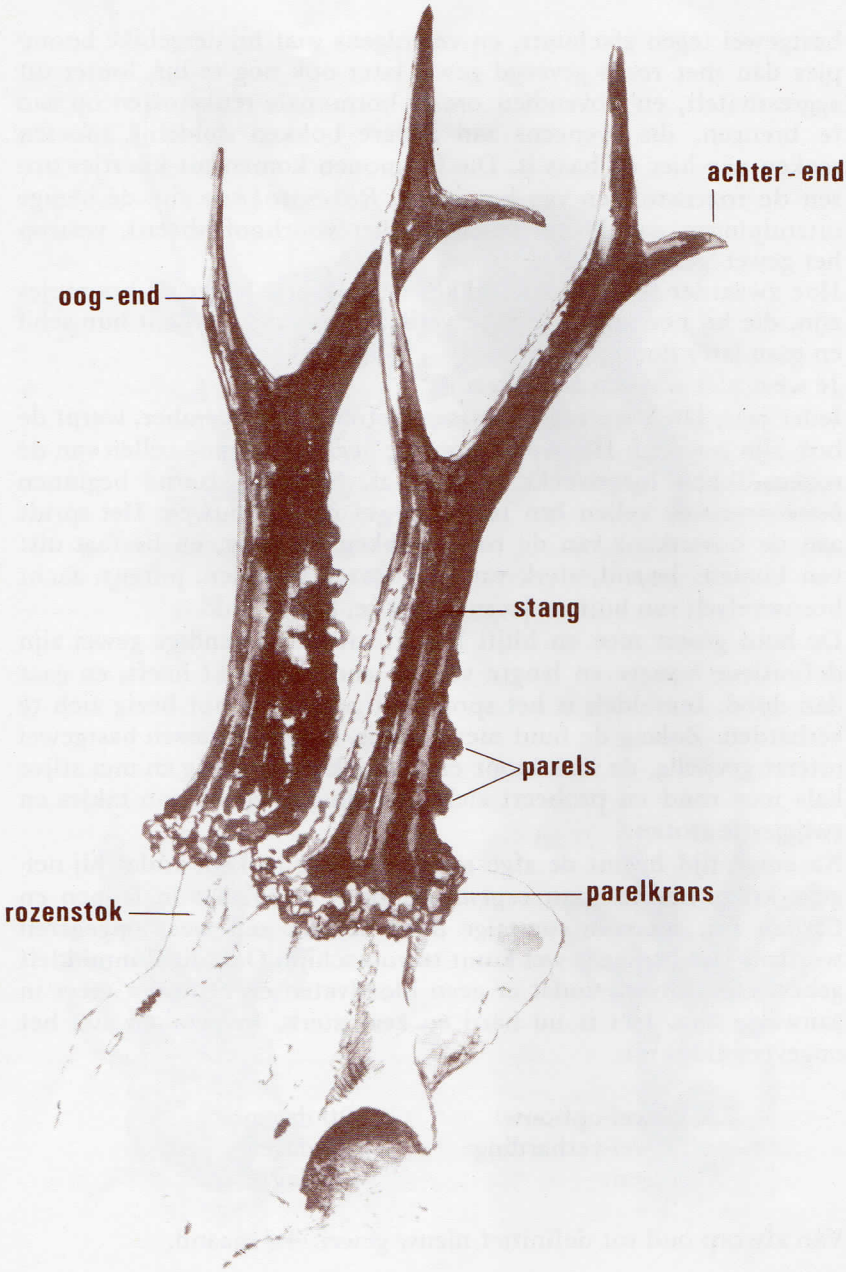
achter-end
oog-end
stang
parels
parelkrans
rozenstok

bastgewei tegen afschuurt, en vervolgens gaat hij dergelijke boompjes dan met reeds geveegd gewei later ook nog te lijf, louter uit aggressiviteit, en bovendien om er hormonale reukstoffen op aan te brengen, die eveneens aan andere bokken duidelijk moeten maken wie hier de baas is. Die hormonen komen uit kliertjes tussen de rozenstokken van het gewei. *Rozenstokken* zijn de benige uitstulpingen aan het schedeldak (het voorhoofdsbeen), waarop het gewei 'gemonteerd' is.
Hoe zwaarder de bok, hoe dikker en ook hoe hoger de boompjes zijn, die hij neemt. De meeste verliezen aan de voorkant hun schil en gaan later dood.
Je weet niet wat een *bastgewei* is?
Ieder jaar, laten we zeggen tussen October en December, werpt de bok zijn gewei af. Het wordt door de *beenoplossende* cellen van de rozenstokken losgeweekt en valt af. Spoedig daarna beginnen *beenvormende* cellen een nieuw gewei op te bouwen. Het spruit aan de bovenkant van de rozenstokken omhoog, en bestaat uit: van binnen: levend, sterk van bloedvaten voorzien, poreus, zacht beenweefsel; van buiten: levende, dikke, harige huid.
De huid groeit mee en blijft levend tot het inwendige gewei zijn definitieve hoogte en lengte van de enden bereikt heeft, en gaat dan dood. Inmiddels is het sponsachtige, zachte bot bezig zich te verharden. Zolang de huid niet dood is, is het volwassen bastgewei uiterst gevoelig, de bok loopt er dan ook voorzichtig en met stijve hals mee rond en probeert zich zo weinig mogelijk aan takjes en twijgjes te stoten.
Na enige tijd begint de afgestorven huid te jeuken, zodat hij neiging krijgt het te gaan *vegen*. De dode huid laat in lappen en flarden los, waarvan sommige door de bok zelf weer opgegeten worden. Het benige gewei komt te voorschijn. Ook dit is inmiddels geheel afgestorven, zodat er geen bloedvaten en zenuwen meer in aanwezig zijn. Het is nu hard en zeer sterk. In getallen ziet het ongeveer aldus uit:

Gewei-opbouw:	120 dagen
Gewei-verharding:	20 dagen
Vegen:	1 dag

Van afworp oud tot definitief nieuw gewei: 4½ maand.

bastgewei

geveegd gewei

Na het vegen is het gewei *blank,* op wat geringe bloedresten na (soms). Het krijgt geleidelijk aan een donkere kleur, naar men zegt door de sappen, die er vanuit de veegstammetjes in trekken. Als je een niet te oud reeën-gewei tegen je neus houdt en krachtig insnuift, ruik je een diepe bosgeur, alsof daar inderdaad een concentratie van sappen aanwezig is.
De oude bokken hebben hun gewei in het voorjaar eerder geveegd dan de jongeren (ze hebben het ook eerder afgeworpen). Een oude bok is gewoonlijk eind Maart met vegen klaar, de 2-en 3-jarigen hebben er tot half Mei voor nodig, terwijl jaarlingen (= éénjarigen) soms tot eind Juni in de bast lopen.

De zwarte drentelt nog steeds in onze richting, hij volgt blijkbaar een ander wissel dan de geit. Hij is nu niet meer dan veertig meter weg. Dat gaat fout, hij loopt recht over ons heen! Let op, nu heeft hij ons in zijn volle gezichtsveld. Hij staat met een ruk stil en probeert met ogen, neus en oren uit te maken, wat daar voor ongewoon groen-bruine klompen op de grond zitten. Zijn ogen krijgen witte halve maantjes van het ingespannen turen. Hij zwaait met zijn kop heen en weer, maar de wind vertelt hem niets. Hij buigt de kop even naar beneden om een blaadje te pakken en heft hem meteen weer op. Dat is *schijnazen,* om ons tot een beweging uit te lokken. Hij gaat weer lopen, maar niet meer recht op ons af, dat vertrouwt hij niet meer. Misschien probeert hij achter ons te komen om daar onze verwaaiing te onderzoeken. Stil blijven zitten! Hij loopt in een wijde boog om ons heen. Het zal niet lang meer duren. Als we één beweging hadden gemaakt, was hij allang *afgesprongen.* Maar omdat we geen krimp gegeven hebben en zelfs onze ogen tot spleetjes hadden verkleind, is dat niet gebeurd. *Afspringen* is het snel weglopen van verschrikt wild.
Schrik niet, nu is hij in onze verwaaiing. Daar komt zijn stemgeluid: bö,bö, hoor eens hoe woedend en prachtig! En nog eens: bö, bö, bö. Kijk hem eens met een vaart afspringen. Hij is kwaad en verontrust tegelijk. Vind je het geen indrukwekkend geluid? Het kaatst tegen de bomen op. We noemen het het *schelden* van reewild, geiten doen het (soms) ook wel. Hij gaat er nog steeds mee door, zelfs nu hij in de verte daar al in die dekking van jonge Douglas verdwenen is.

DE BRONST

Hier eindigden we dan een week geleden. We lopen opnieuw het bospad naar achteren af. Reken er niet te vast op, dat we weer reeën zien. Dat blijft altijd een gok. Zo zie je er vijftien in een paar uur, en dan lijkt het bos weer dagenlang uitgestorven. Ze reageren op weersinvloeden of windveranderingen als het ware collectief, dat wil zeggen ze liggen allemaal in de dekking, of de hele stand is nagenoeg op de been en laat zich uitgebreid bekijken. Hoge en lage drukgebieden spelen ook een belangrijke rol.
Vandaag gaan we de andere kant op. Een kleine kilometer voorbij dat beukenbos van de vorige week staat een hoogzit, ook wel kansel genoemd. Het is zo'n planken bouwsel boven aan een ladder tegen een boom. Deze is voor twee personen en hij staat aan een *kaalslag* (een opengehakte plaats in het bos, waar meestal weer jonge dennen of sparren worden ingeplant). Er lopen daar regelmatig twee goede bokken, die niet voor afschot in aanmerking komen, een oude en een jonge. Als we geluk hebben, kunnen we er misschien iets van de bronstbelevenissen opvangen.
Over de *bronst* is veel te vertellen. Het is de periode, waarin het mannelijke en vrouwelijke reewild zich sexueel in hoge mate tot elkaar aangetrokken voelt. Al zou een bok geslachtelijk in staat zijn van begin April tot begin December reegeiten te bevruchten, te *beslaan* noemen we dat, is de eigenlijke bronst toch maar een tijdperk, dat ongeveer vier weken duurt en ruwweg van half Juli tot half Augustus loopt. Sommige onderzoekers beweren, dat bij tijden bepaalde geiten tot in November beslagen worden. Vroeger dacht men zelfs, dat de eigenlijke bronst inderdaad pas in November plaatsvond, maar nu weten we toch zeker, dat de echte bronst eind Juli – begin Augustus een feit is. Wel kan hij wat vroeger of later uitvallen en we spreken dan van voorbronst, nabronst of vertraagde bronst. Daarbij spelen leeftijden van bok en geit, weersomstandigheden en terreingesteldheid een belangrijke rol.
Buiten de bronst heeft de bok *als regel* geen neiging een geit geslachtelijk te benaderen; bovendien zijn de geiten na Augustus eigenlijk allemaal zwanger, hoewel de vrucht nog maar zeer klein is, en in het reeënrijk vindt dan geen vereniging van man en vrouw meer plaats.

We kunnen hier nu beter weggaan, want voorlopig is de hele buurt gealarmeerd, zeker voor zover het reewild betreft.
Het is zes uur. We maken nog een ommetje tegen de wind in en bersen dan met halve wind weer naar de weg terug.
Zie je al die omgegooide grasplaggen op en langs de paden? Dat doen de varkens met hun snuiten. Ze zoeken naar worteltjes, wormen en insecten.
Het wordt warm en de atmosfeer begint naar Ozon te ruiken, zoals altijd op deze zomerochtenden.

Over het gewei nog dit: in de winter van zijn eerste levensjaar zet de bok al een geweitje op. In zijn tweede en derde jaar wordt dat groter en sterker, en in zijn vierde en vijfde jaar is het ongeveer op zijn mooist. Daarna gaat het gewei *terugzetten,* dat wil zeggen, het wordt minder zwaar, de massa komt onderin te liggen, waardoor de enden dunner worden en tenslotte gaan er enden ontbreken.
In het algemeen is de volheid en schoonheid van het gewei een maatstaf voor de lichamelijke conditie van de bok. Het is als het ware de afspiegeling van zijn gezondheid. Tevens is er een erfelijke factor in het spel, maar het zou ons te ver voeren daar volledig op in te gaan. Achterin is een lijst van boeken, waarin meer over geweien te vinden is.

Half acht. We zijn terug bij mijn huisje. Zie je dat groepje lijsterbessen daar, geen tien meter achter de schuur? Er zijn wel vier stammetjes zonder schil. Dat doet een oude spitser, een bok met onvertakt gewei. Hij komt meestal heel laat in de avond en trekt zich van mijn honden niets aan. Ik laat hem maar, het is zo'n beetje onze huisbok. Waarschijnlijk heeft hij een langgerekt territorium aan deze kant van de weg, en zijn wij ergens bij het naar achteren lopen langs het zandpad over de grens tussen de domeinen van de zwarte en deze spitser gegaan, voor ons onzichtbaar, maar voor hen duidelijker dan wanneer het met bordjes was aangegeven.
En dat is dan weer één van de dingen in de natuur, waar wij geen zintuigen meer voor hebben, zoals voor zo oneindig veel andere trouwens ook.

En nu naar de kaalslag. Het weer is opnieuw prachtig. Met al die warme dagen van de laatste tijd zal er zeker bronst-beweging in het reeënvolkje zitten, want zonne-hitte en stil weer stimuleren de bronst buitengewoon.

Twaalf Juli, half vijf in de ochtend, geen mist, bijna geen wind, dat ziet er goed uit. Die lichte plek daar in de verte is de kaalslag; nu verder van boom tot boom sluipen, want misschien staat er al reewild op de kaalslag, en als dat voor ons afspringt, is het de eerste uren verder verkeken.
Tegen die beuk met laag neerhangende takken staat de kansel, zie je hem? Eerst nog even met de kijker de kaalslag afloeren. Niets te zien. Nu voetje voor voetje er naar toe, en zonder gerucht naar boven.

Ziezo, we zitten. Maak verder zo weinig mogelijk bewegingen, en schommel vooral niet met je voeten. Alles lijkt veel groener zo van boven; kijk vooral hoe fraai de zon in al die dauwdruppels het ene kleurenspectrum na het andere maakt. Het zal een half of een heel uur duren tot de natuur zich weer van onze verstoring hersteld heeft en het reewild geen onveilige seinen meer van de bostelegraaf opvangt.

Let op die oranje vlek daar schuin rechts vooruit! Precies tussen die twee Amerikaanse eikenstruikjes in. Daar staat een ree. Ik kan de kop niet zien, maar zonder twijfel staat het met al zijn zintuigen te zekeren om uit te maken of het veilig is op de kaalslag uit te treden. Nu doet het een pasje naar voren. Het is een bok. Alsjeblieft, met een machtig zesendergewei! Nu staat hij helemaal vrij. Misschien heeft hij al minuten lang daar achter die struik gestaan. Dat is typisch voor een oude bok; een jonge zou zoveel voorzorgsmaatregelen niet genomen hebben. Want dat deze oud is, kun je wel aan zijn zware hals zien. Let ook op de sterke welving tussen zijn voorlopers. En op zijn donkere kleur. Het is een schitterend exemplaar, in de kracht van zijn leven. Het gewei is liervormig, en de voor- en achterenden zijn wel zeven centimeter lang. Ik weet, dat hij vijf jaar oud is. Hij moet in ieder geval nog een jaar blijven lopen, om te zien of zijn gewei volgend jaar nóg beter is.

Waarom hij ons niet gezien heeft, toen hij de kaalslag stond af te zekeren? Ja, dat is nu iets wat niet helemaal verklaard kan worden. Vermoedelijk bestudeert hij in de horizontale band van zijn gezichtsveld alles, wat óp de kaalslag staat, en niet wat daarbóven is, omdat hij *astigmaat* is én omdat hij daar eenvoudig geen gevaar verwacht, hoewel hij toch maar iéts zijn kop zou hoeven te heffen om ons duidelijk te zien zitten. Maar het is nu eenmaal een ervaringsfeit, dat ze je op de kansel meestal niet opmerken. Konijnen en hazen zien je wél; dat zijn namelijk dieren, die constant gevaar vanuit de lucht kunnen verwachten, bijvoorbeeld van *grijpvogels*. De bok laveit nu op de topjes van het Amerikaanse eikenlot, hier eentje, daar eentje, altijd alleen de allerbeste blaadjes, voortdurend tien of twintig seconden durende pauzes inschakelend om te zekeren.

Dat kan interessant worden. Kijk eens heel voorzichtig naar uiterst links! Daar staat nog een bok, helemaal aan de andere kant van de *kaalslag*. Ze hebben elkaar schijnbaar nog niet gezien, er zit nog te veel eikenlot tussen. Dat is ook een zesender, hij lijkt me twee jaar, omdat hij een witte vlek vlak achter het zwart van zijn neus heeft en veel lichter van tint is. We noemen dat een *muffelvlek*, die alleen bij tweejarigen voorkomt, hoewel het omgekeerde niét waar is: een tweejarige bok hóeft geen muffelvlek te hebben.
Zie die oude bok eens (ineens) kwaadaardig (zijn kop) opwerpen! Hij heeft de ander gespeurd, al staat die nog argeloos aan een struikje te plukken. Nu zien ze elkaar. De oude begint driftig een stammetje te vegen. De jonge kijkt strak naar hem. De oude stapt nu naar hem toe, met stijve loopbewegingen, net een dressuurpaard. De jonge brengt zijn kop even naar de grond, het lijkt op schijnazen, maar vermoedelijk weet hij niets beters te doen. Hij doet één pas terug. Plotseling komt de oude bok als een losgelaten veer op hem af. De jonge draait zich haastig om en verlaat met hoge sprongen het toneel. De oude achtervolgt hem vijftig meter en blijft dan stilstaan.
Het is genoeg zo. Een dier is – in tegenstelling tot de mens – niet haatdragend. Als de ander getoond heeft plaats te willen maken, houdt de aggressie op. De oude keert langzaam en terloops laveiend naar het veegstammetje terug en gaat het opnieuw met geweld te lijf.

Een kwartier is verlopen. De oude bok staat nu aan de overkant van de kaalslag. Het zou jammer zijn als hij wegtrok.
Maar Hubertus* is ons vandaag wél genadig. Wat drentelt daar van opzij te voorschijn? Een geit! Een smalree nog wel. Een *smalree* is een vrouwelijk stuk reewild, dat vorig jaar geboren is. Het heeft nog geen kalveren, het wordt eerder bronstig dan de oude geiten, die wél kalveren te verzorgen hebben, en het staat aan het begin van de bronst meestal in de buurt van een oudere bok.
Hoe we dat zien, dat het een smalree is?
Het lichaam is slank, de hals dun, het kopje kort, bijna kalverachtig soms, ook wat de zwarte tekening in het gezicht betreft; je moet het leren door ze vaak te zien.

Hoorde je dat fijne pieptoontje in deze doodstille atmosfeer? Het smalree *fiepte*. Nu doet ze het weer. Het is een geknepen neusgeluid, dat geiten niet alleen gebruiken om hun kalveren toe te spreken, maar ook om er bronstige bokken mee te lokken. Het geluid is dan iets zwaarder. Als we het met een blaadje of instrumentje nabootsen, kun je er, als je het goed en op de juiste tijd doet, een bok van honderden meters af mee naar je toe krijgen. De bok *springt* dan, zoals dat heet.

De bok loopt nu op een drafje naar de geit. Het smalree draait zich om en draaft weg; de bok volgt haar met zijn neus vlak tegen haar achterdeel. Oneerbiedig gezegd lijkt het wel op treintje-spelen.
Nu gaan ze beiden in galop. De bok steunt en zucht, hoor je het? Hij *drijft*. De geit galoppeert nu in een cirkel, soms maakt ze er een krakeling of een acht van. Soms schiet ze ook in een grote bocht de halve kaalslag over, met een slinger door het bos. Ze is sneller en lichtvoetiger dan de bok, maar door de binnenbochten te nemen; haalt hij haar toch weer in.
Die cirkels en achten maakt ze vaak om dezelfde groep struiken of bomen heen. Er ontstaan dan sporen, die we *drijf-* of *heksenringen* noemen. Het duurt nu al een kwartier. Telkens als het smalree even stilstaat, legt de bok zijn kin op haar rug en probeert op haar

* Hubertus is de Schutspatroon van alle jagers en natuurliefhebbers.

de bok drijft

... de vereniging volgt ...

te komen, maar iedere keer springt ze net op tijd weer onder hem uit.
Maar eindelijk is het dan zo ver. Ze is definitief blijven stilstaan. De bok richt zich op zijn achterlopers en de vereniging volgt. Een stuk of tien snelle stoten van het achterlijf van de bok en het is gebeurd. Hij laat zich van de geit vallen en gaat op de grond liggen. Het smalree zekert wat en laveit een beetje. Het is nu *beslagen*.
Na vijf minuten komt de bok overeind. Ze laveien nu beiden. Maar zonder enige overgang begint de wilde jacht opnieuw, soms onderbroken door de zonderlingste pauzes om wat groen blad tot zich te nemen.
Als de bok het smalree drie keer beslagen heeft, schijnt het genoeg te zijn voor de eerste uren. Na zijn laatste ligperiode op de grond staat hij op en beiden trekken ze rustig weg in het aangrenzende bos.

Het is zeven uur. De tijd is omgevlogen. We hebben het vandaag dan ook wel uitzonderlijk goed te zien gekregen.

Laten we naar huis gaan. Onderweg vertel ik je nog het een en ander.
Als de bok uitgekeken is op de geiten in de buurt, gaat hij op pad. Hij zwerft door het terrein en 'zoekt' met de neus op de grond naar bronstige geiten, daarbij geholpen door de klier, die zich tussen de hoeven van de geit bevindt en die hormonale reukstoffen afscheidt. Vindt hij zo'n loslopende geit (buiten het territorium van een andere bok), dan lokt hij haar mee naar zijn eigen domein, ofwel hij drijft haar ter plaatse en keert telkens na afloop 'naar huis' terug.
De bronstperiode van een geit duurt 3 tot 4 dagen. In die tijd wordt ze twintig tot veertig keer beslagen. De *oudere* geiten zijn zoals we al zeiden, later aan de beurt. Wanneer ook zij bronstig worden, leggen ze hun kalveren af, dat wil zeggen, ze dwingen ze ergens in de dekking te blijven liggen -soms met hardhandige klappen- en gaan zelf op het liefdespad. Na half Augustus neemt de bronst snel af. De sterke bokken, die 3 tot 4 weken onafgebroken in touw geweest zijn, gaan een evenzo lange periode in dicht hout liggen om op verhaal te komen. Of met een rijmpje, dat op eind Augustus slaat:

bok met spitser gewei

De bronst van reewild is voorbij
de oude heersers zoeken
verpozing na het zwaar getij
in diep verborgen hoeken.

Zo, we zijn weer aan de harde weg. Het was wel zo ongeveer wat we van de bronst hadden willen zien. Alleen jammer, dat de jonge bok geen partij gaf, anders zou je hebben kunnen waarnemen, hoe ze elkaar altijd met de koppen zo dicht mogelijk langs de grond proberen te naderen, om bij de stoot ónder het voorhoofd van de tegenstander te komen. Deze pareert de stoot met de achtereinden van zijn gewei, of, als hij te laat is, met de vooreinden. Het kritieke moment komt als de winnende bok de verliezende op diens zijde drukt, want dan is de flank van de verliezer bloot voor een gevaarlijke stoot, die tot in borstkas of ingewanden kan gaan. Meestal werpt de zwakkere zich echter snel om en gaat er vandoor.
Het is duidelijk, dat bokken met slecht vertakte, zeer eng staande of in het geheel niet vertakte geweien bij deze gevechten in het voordeel zijn. Een oude bok met een onvertakt spitser-gewei en een boosaardig karakter kan dan ook uitgroeien tot een *moordenaar*. Het vreemde is echter, dat men zou verwachten, dat deze beter bewapende, eigenlijk dolken-dragende, steeds winnende exemplaren ook de meeste kansen op het beslaan van geiten zouden hebben. Aldus zou, theoretisch geredeneerd, hun gewei haast tot een dominante vorm geselecteerd moeten zijn, gezien over tienduizenden jaren. Dit is echter niet waar. De regelmatige zesendervorm is, zoals we al zagen, vele honderdduizenden jaren precies gelijk gebleven.

Als we elkaar de volgende keer hier ontmoeten, zal het Februari zijn. Het zaad van de bok is versmolten met twee ei-cellen van de geit. Na de bevruchting hebben die ei-cellen zich in de wand van de baarmoeder genesteld, en ondergaan daar een periode van *rust*, dat wil zeggen, ze ontwikkelen zich na een aantal begin-delingen nauwelijks meer. We noemen dat de *vertraagde inplantatie*. Het reewild krijgt het in de lange, nog komende winter, moeilijk, en moeder natuur heeft het blijkbaar nodig geoordeeld de verdere ontwikkeling van de ongeboren vrucht pas in het voorjaar weer voortgang te doen vinden.

Als we elkaar terugvinden, zal ook de opwindende rode, roodgele, oranje of okerige kleur van het reewild verdwenen zijn. Het haarkleed heeft plaatsgemaakt -of is uitgegroeid- tot een dikker en tegen de kou beter bestand, grijsbruin jasje, dat niettemin onze winterse bossen een even hartverwarmende spanning geeft.

EEN WINTERSPRONG

Het is zeven maanden later. Het bos is kaal en leeg. Er ligt een laagje sneeuw. De paden zijn verijsd en het zal niet meevallen geruisloos te lopen. Want we zullen nu uitsluitend moeten lopen. Aanzitten heeft geen zin en het is ook te koud daarvoor. We maken een kilometerswijde boog, tegen het vallen van de avond, en zullen dan hopen, dat we reewild tegenkomen. Het is natuurlijk moeilijker dan in de zomer, omdat er veel minder dekking is, en bovendien loopt het reewild nu in sprongen van drie tot acht bij elkaar, zodat veel meer ogen voor veiligheid zorgen.

Daar gaat onze vriend, het haas, weer. Als slimme woudloper is hij in de najaarskleinwildjachten de dans ontsprongen. Het is een jagers bijgeloof, dat wanneer in de winterdag de hazen 's-avonds op de been komen, het reewild dat ook doet.
Hier zijn we bij de kaalslag van weleer. Je kunt er nu helemaal overheen kijken, al het eikenblad ligt op de grond.
Op de sneeuw hier kunnen we talloze *prenten* (sporen) vinden. Dit is van een rustig stappend ree. Let op de afdruk van de beide schalen. Het ree behoort tot de spleethoevigen en een hoef noemen we een *schaal*. De beide helften liggen dicht tegen elkaar aan, zijn als het ware tegen elkaar *geknepen*. Er is maar een dun gleufje tussen. De prenten staan ongeveer 40 centimeter uit elkaar, en dat wil zeggen, dat het een volwassen geit of bok geweest is, die hier gelopen heeft. Prenten van normaal stappende reeën kenmerken zich daardoor, dat alleen de afdruk van de schalen zichtbaar is, dus niet die van de achtertenen. De schalenprent van een jong varken kan op reewild lijken, maar dan is toch altijd de afdruk van de achterklauwen aanwezig. Is het ree daarentegen opgeschrikt of opgejaagd (*vluchtig*), dan staan de schaalafdrukken uit elkaar, en zijn tevens de achtertenen in afdruk zichtbaar.
Hier loopt een duidelijk wissel dwars over de kaalslag. Het lijkt wel een paadje. Het kan vele generaties lang door reeën gebruikt worden. Let op die dwarse tak daar, waar het wissel gewoon onderdoor gaat. Wij zouden moeten bukken, maar het reewild past er juist onder.
Het staat hier trouwens vol prenten. Dit is van een haas, en dit van

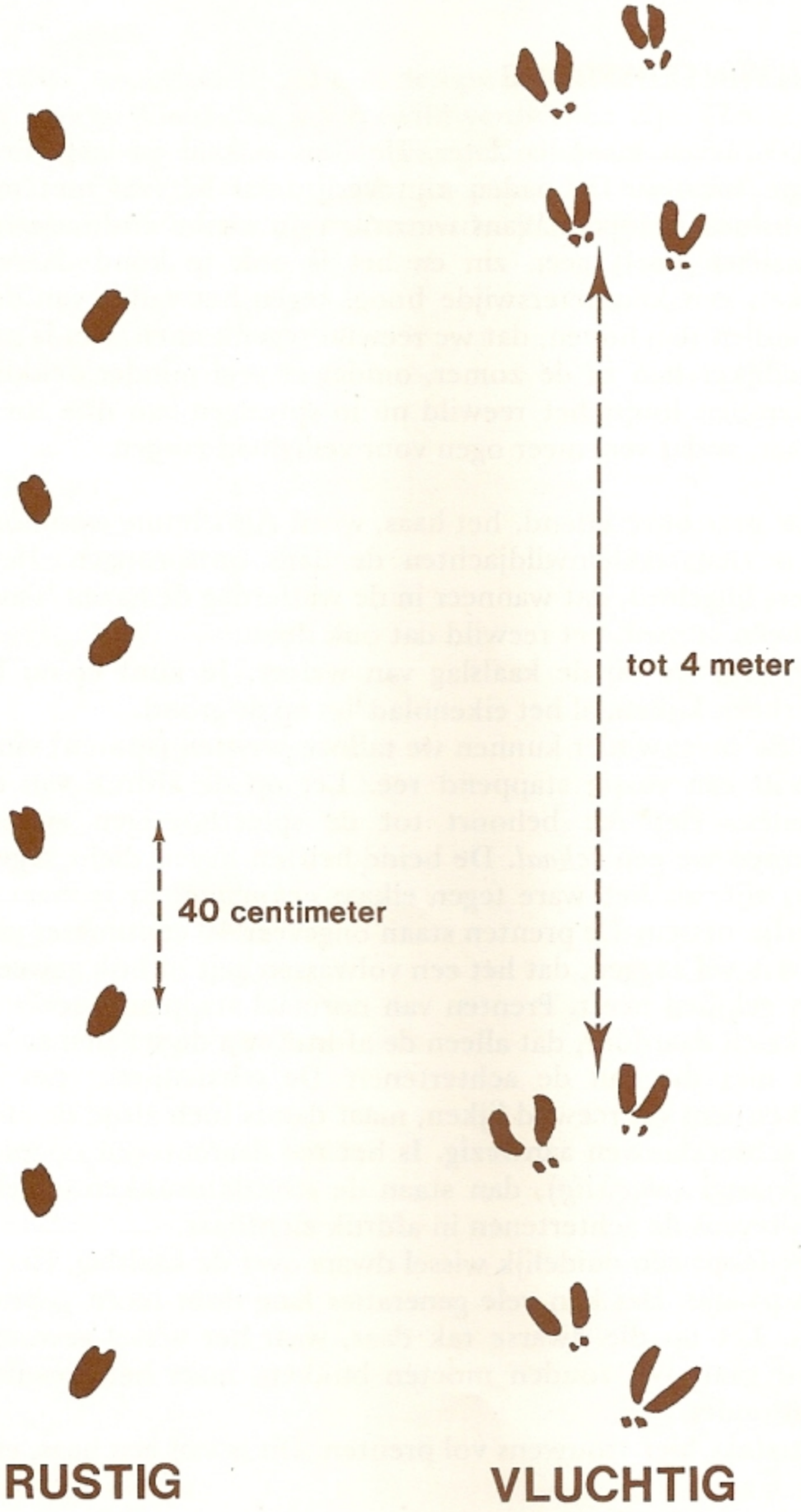
tot 4 meter
40 centimeter
RUSTIG
VLUCHTIG

een konijn, en dit van een fazant, en deze kwajongens kraaien, en dit hier waarachtig een vos. Hij zet ze zo mooi achter elkaar, we zeggen dan ook: de vos snoert.
Hier is een stukje dwarspad achter de kaalslag, waar nog geen autobanden de zaak verstoord hebben en daar staat precies geschreven, wat ik zien wou: het spoor van een vluchtig ree. Zie je nu hoe de achtertenen ook afgebeeld staan? Je moet wél weten dat nu de voorste prenten de achterlopers van het ree vertegenwoordigen, en omgekeerd. Dat komt omdat het bij iedere galopsprong op de voorlopers 'landt' en daarna zijn achterlopers *voorbij* zijn voorlopers laat neerkomen. Het spoor is bijzonder vers. Het zou best eens kunnen, dat dit ree voor ons is afgesprongen. Laten we een eindje het bos in gaan. Hier staan nog meer vluchtige prenten. Waarschijnlijk heeft hier een sprong gelegen, die wij opgedaan hebben. Zie maar, hier is een in de sneeuw uitgekrabd leger. De grond is zwart. En hier nog een, en nog een. Er hebben hier drie reeën gelegen. De legers lijken een beetje op de krabplaatsen van een bok, maar ze ze zijn groter en liggen meestal niet zo duidelijk tegen een struikje of een boom aan.
Verder maar weer. Het vriest een beetje en de lucht is helder. Het zal lang licht blijven onder het hout, zeker met deze sneeuw. Over een kwartier gaat de zon onder, en daarna wordt het meestal pas interessant, omdat de reeën dan eerst goed uittreden.
Achteraan deze lange beukenlaan is een jonge dennenaanplant. Misschien hebben we daar een kans.

We zijn er. Nu hier achter deze dikke stam een half uurtje wachten, dat is goed voor de tenen. Gisteravond kwamen ze hier om kwart voor zes uit de dekking.
Tien voor zes. Daar heb je ze! De wind is recht naar ons toe. Drie vrouwelijke stuks en een bok. Hoe ik dat zo snel zie, nu ze op het eerste gezicht niets tussen hun oren hebben? Let op dat witgele toefje, dat drie van de vier achter aan hun spiegel hebben hangen. Alleen geiten hebben dat; we noemen het het *schort* van de geit. Het is in de winter het makkelijkst en snelst te herkennen deel van reeën. Let eens op de vacht. Die is bruinachtig-grijs, wel een verschil met de oranje-weelde van de afgelopen zomer, hoewel ze ook nu niets van hun gratie verloren hebben. Ze lijken misschien wat

... het witgele toefje dat drie van de vier achter aan hun spiegel hebben hangen ...

zwaarder en dikker, omdat de haren van de vacht langer zijn. Bovendien is de huid zélf ook anders van bouw in de winter. Er zijn als het ware 'luchtkamertjes' in aangebracht, die een isolerende werking hebben, en aldus afdoende kou-werend zijn, zelfs in de strengste winters. Van de zomerhuid van reeën zou je een leren kledingstuk kunnen maken, maar van de winterhuid niet. Het is te sponsachtig om het goed te kunnen praepareren.
Nu lopen ze tussen de jonge dennen. Ze komen er net tot schofthoogte bovenuit. Maar het gaat ze niet om die dennen. Het eikenlot, dat er tússen groeit, moeten ze hebben. Ze nemen er de knoppen van. En dat is natuurlijk hoogwaardig voedsel, want in de knop is het leven van het toekomstige blad opgeslagen, met een gunstige concentratie van eiwitten, zetmeel, mineralen en vitaminen. Bovendien komt dat eikenlot er zelfs bij een halve meter sneeuw altijd bovenuit, zodat er – althans in onze streken – steeds lavei genoeg is voor het reewild.
Ze zekeren weer onafgebroken. Geen twintig seconden gaan voorbij of er staat er wel weer een met spitse oren ergens heen te turen. Het grote stuk links is een oude geit. Ze is zwanger (*geladen*), dat kun je nu al zien. Die twee in het midden zijn vrouwelijke kalveren. Ze zijn wat rughoogte betreft bijna even ver als hun moeder, maar de rest van hun lichaam is fijner van bouw en baby-achtiger. Ook het kopje is korter; je kunt het nu mooi vergelijken. Het bokje rechts is ook jong, hoogstens in zijn tweede jaar, al lijkt hij heel wat in zijn winterdos. Een oudere bok zou nu al een veel groter bastgewei op hebben. Deze hier draagt nog maar twee armzalige spruitsels, je moet er goed voor door de kijker turen om ze te zien.

Zie ze nu eens allemaal tegelijk naar de andere kant zekeren. Daar is iets gaande of er komt iemand aan. Ik zie het al: een fietser.
Ze springen af, hij komt te dicht langs hen heen. Jammer, dat is hier voor vanmiddag gebeurd. Maar misschien heb je nog net kunnen waarnemen, dat ze, toen ze zich werkelijk verontrust voelden, plotseling alle vier hun spiegels 'uitzetten'? Die werden een heel stuk groter en naar het leek nog iets witter. Het is een alarmreactie, waarvan we de betekenis nog niet helemaal goed weten. Misschien is het bedoeld om een jong dier op de vlucht gemakkelijker zijn moeder te laten volgen.

We bersen maar eens verder. Hier is weer een hoofdwissel, dwars het pad over. En wat daar een eindje het bos in ligt, zijn reeën-uitwerpselen. We zeggen liever: *mest* of *boonsel*. Het zijn bruin-zwarte boontjes, ongeveer 14 millimeter lang en 8 millimeter breed. Als ze vers zijn, glimmen ze. Ze liggen los van elkaar. Dit is het winterboonsel. In de zomer, als het voedsel meer vocht bevat, zijn ze meer afgeplat en liggen in klontjes tegen elkaar gekleefd.
Wat een ree in de winter nog meer eet dan knoppen van eikenlot? Wel, als ze er bij kunnen door te krabben: overgeschoten eikels, grassoorten; verder jonge brem- en heideloten, knolletjes, winterrogge en de groenblijvende bladeren van bramen (de uitzonderlijk zware record-bokken uit Sussex en Surrey in Engeland hebben veel bramen tot hun beschikking). In streken waar fruitboomgaarden zijn, kan het reewild in strenge winters nogal wat schade aanrichten door jonge vruchtboompjes te schillen.
In zomer en najaar voedt het reewild zich met: eikenblad, wikke, seradella, klaver, bramen, fijne grassoorten, weegbree, soms aardappelloof (zolang het niet bespoten is), eikels, paddestoelen (Boleten en Hanekammen, voor zover die nog in onze bossen aanwezig zijn). En het hoort tot de taak van de jachtopzichter om hier en daar in het veld steenzout aan te brengen in de vorm van *likstenen*. Ik spijker ze op een niet te dikke boomstomp ongeveer een halve meter van de grond, zodat het reewild de stam ónder het zout ook kan aflikken, wanneer het geregend heeft.

Deze wintersprongen zijn eigenlijk noodgemeenschappen, dat wil zeggen, ze zoeken elkaars gezelschap alleen tijdens de winter en moeilijke tijden om een zekere steun te vinden. In het voorjaar gaan ze uit elkaar en leeft het ree weer solitair, behalve dan dat de kalveren bij hun moeder blijven. Tegen de tijd, dat de geit nieuwe kalveren gaat krijgen -we noemen dat kalveren *zetten*- verstoot zij haar kalf, of kalveren, van het vorige jaar. Je ziet soms dat een kalf toch bij zijn moeder wil blijven. Het wordt dan hardhandig afgestoten. Tussen haakjes: de draagtijd van reeën is, de periode van vertraagde inplantatie inbegrepen, 41 weken, of 290 dagen, of 9½ maand.

Verder maar weer. Het begint aardig donker te worden. Ik weet

nog een kaalslagje op de route naar huis, waar tegen de duisternis vaak reeën staan. Laten we er geluidloos heengaan. Maar dat hoef ik langzamerhand niet meer te zeggen. Zodra je in de vrije natuur bent, moet je je gedragen alsof je zelf tot het wilde volkje behoort. Je zult dan altijd wel iets zien, wat anders door geschreeuw of gekraak allang verdwenen geweest zou zijn.

Achter dit dichte streepje hoge sparren is het. Op handen en voeten kruipen nu! Telkens even wachten. Hijg niet, ze horen alles. Nu heel voorzichtig je hoofd omhoog, tussen deze twee sparren. Kijk, daar achteraan! Drie stuks, een oude bok, een geit en een bokkalf. Ze hebben ons toch op de een of andere manier gespeurd, want ze zekeren strak hierheen. Nu kun je pas goed zien, wat die bok al op zijn hoofd heeft! Het lijkt wel een fluwelen struik.
Daar gaan ze, wip, wip, wip; natuurlijk, ze hebben ons toch door gehad, al zou je zeggen, dat die straaljager, die net overkwam, aardig wat lawaai maakte. Maar daar weten ze feilloos onderscheid tussen te maken. Onder de bomen van het aangrenzende bos blijven ze nog even staan, maar dan gaan ze weer. Zie je nu, hoe lang je dat witte gedans nog volgen kunt?

Laten we naar huis gaan. Over een paar weken krijgt de zon weer wat kracht en dat is van betekenis voor de groei van het bastgewei. Dat heeft ultraviolet licht nodig, waardoor vitamine D gevormd wordt. De zon staat in het voorjaar enkele millioenen kilometers dichter bij de aarde en daardoor is het zonlicht dan rijker aan ultraviolet dan in andere jaargetijden. In de huid van mens en dier wordt dan uit provitamine D (7-dehy-drocholesterol) vitamine D3 gevormd. Ja, ja, dat heb ik ook uit een boekje.
Na Maart zal ook het stemmige, gedekte winterkleed langzaam-aan plaats gaan maken voor de zomerdos. Vanaf begin April zul je zien, dat het reewild er plukkig en wat slordig bijloopt. In de ontelbare haarzakjes van de huid wordt het rode zomerhaar gevormd. Het schuift het afstervende winterhaar voor zich uit naar buiten. Dat valt dan in plukken uit, of wordt afgewreven. Hoofd en hals verkleuren het eerst, omdat die het meest langs takken en struikjes strijken. Ook hier kan het klimaat versnellend of vertragend werken. We zagen al dat oudere bokken hun gewei in het

voorjaar eerder geveegd hadden dan jongere. Bij het wisselen van het haarkleed is het omgekeerd: de jongere dieren dragen eerder de zomerdos dan de oudere, waarvan er sommige zelfs in Juni nog in de winterkledij rondscharrelen.
Verhaart een ree in het geheel *niet*, dan is er iets aan de hand. Vermoedelijk is het ziek of heeft het parasieten.

BESLUIT.

Het zou natuurlijk dwaasheid zijn om te verbloemen, dat er ook op reeën gejaagd wordt. Ik ben hier tenslotte ook de *jacht*-opzichter. Een mooiere term daarvoor is *wildschut*; dat is de beschutter of beschermer van het wild tegen vleeseters en stroperij, en helper in erbarmelijke jaargetijden.
Tot in het niet zo verre verleden werd er onder het reewild door allerlei rovers geducht huisgehouden. Met name wolf, beer en lynx ruimden alles op wat niet in zeer goede conditie verkeerde of niet slim genoeg was om zich te handhaven. De selectie was aldus scherp en meedogenloos, hetgeen misschien niet de hoeveelheid, maar wel de kwaliteit van het reewild ten goede kwam. Vooral de zeer jonge dieren (één en tweejarigen) en de zeer oude werden opgeruimd.
Welnu, deze natuurlijke selectie is in West-Europa uitgevallen. De mens heeft haar overgenomen. Hij zuivert de reewildstand van zwakke, zieke en abnormale exemplaren; hij beschermt het tegen stroperij; hij voedert bij in harde winters, al neemt reewild in de vrije wildbaan zeer moeilijk voedsel aan; en hij oogst van tijd tot tijd ook een kapitale trofee, als de drager ervan schattenderwijs het volgend jaar minder goede enden geschoven zou hebben. De enige fout, die hij in deze moderne tijd maakt, is eigenlijk, dat hij in veel velden een overmaat aan reeën kweekt, wat oók weer niet gunstig is. Een bronstige bok bijvoorbeeld verdraagt niets zo slecht als een andere bronstbok, die door plaatsgebrek te dichtbij moet wonen. Daardoor kan in een veld een onrust ontstaan, die niet onderschat moet worden en die zelfs slechte geweivorming ten gevolge kan hebben, mede door onvoldoende rust tijdens het herkauwen. Niettemin is het verheugend, dat de reewildstand in Nederland van 2000 (in 1939) tot 20.000 (thans) gestegen is, ondanks het feit dat het verkeer een hoge tol eist. Deze sterke vermeerdering is juist door de *jagers* tot stand gekomen, al klinkt dat tegenstrijdig. Alleen de jagers zijn bereid geweest tot de (financiële) offers om het zover te krijgen (en te houden). Zonder de jagers was ons dierbare ree al lang een museumdier.
De *vereniging het reewild,* waarbij vrijwel alle reewildjagers in Nederland aangesloten zijn, tracht haar leden in alle zaken betref-

fende het ree, inclusief de selectieve bejaging, zo goed mogelijk voor te lichten. Zij geeft regelmatig dienaangaande schriftelijke adviezen en brochures uit.
Over het afschot nog dit, omdat de meeste mensen daar niets van begrijpen: wanneer de eigenaar van een jachtveld zijn reewild ten naasten bij geteld heeft, vraagt hij afschotvergunning voor zo en zo veel stuks aan bij de Directie Faunabeheer van het Ministerie van Landbouw en Visserij. De provinciaal ambtenaar Faunabeheer bezoekt dan zijn veld en controleert dit getal, alles in goed onderling vertrouwen natuurlijk. Na rapport van de ambtenaar aan de Directie Faunabeheer worden aan de jager al dan niet een afschotvergunning met bijbehorende wildmerken toegezonden. Gestreefd wordt naar het bereiken van de geslachtsverhouding 1 : 1, dat wil zeggen één volwassen bok op één volwassen geit. Een richtlijn, die ook door de Vereniging het Reewild wordt aanbevolen. De verstandige jager gebruikt deze afschotvergunning natuurlijk eerst voor die exemplaren in zijn veld, waar een steekje aan los is. Een teveel aan reeën is niet alleen uit den boze voor henzelf, maar bovendien ontstaat dan soms te veel schade aan het gewas (veegboompjes, landbouwgewassen). In het algemeen kan men zeggen, dat gestreefd moet worden naar een bestand van 8 à 10 reeën per 100 Hectare dekking.

Zo, we zijn, al is het dan lang niet volledig, het jaar rond. Als je meer van reewild wilt weten, kun je bij vele schrijvers terecht, Nederlandse en buitenlandse. De kost wordt dan natuurlijk wel wat zwaarder. Hier zijn een paar van de beste:

Bruns-Sartorius-Lotze: 'Das Ansprechen des Rehwildes' Verl. M.u.H. Schaper. Hannover 1961.

F. von Gagern: 'Birschen und Böcke' Verl. Paul Parey, Hamburg 1953.

G.J. van Heek jr.: 'Reewild in Nederland' A.E. Kluwer, Deventer 1948.

J.L. van Haaften: 'Das Rehwild in verschiedenen Standorten der Niederlande und Slowenien.'

F. von Raesfeldt: 'Das Rehwild', verl. Paul Parey, Hamburg 1960.

Mr. J.O. Thate: 'Het reewild, gezien door het oog van de jager' Drukkerij J.J. Groen en zn. Leiden 1971.

P.B.N.A.: Jachtexamen.

Vereniging *Het Reewild*: 'Reewild' en diverse brochures.

Het zal jaren en jaren duren voor je een behoorlijke en door eigen aanschouwing verkregen kennis van reewild hebt, dat is bij iedereen zo. Er zullen talloze dagen komen, dat de reewild-observatie een teleurstelling is. Alleen hij of zij, die geduld heeft en bij herhaling vroeg uit bed kan komen, zal er in slagen resultaten te bereiken, maar met des te meer vreugde zal hij zijn geheimen in zich omdragen, of er met geestesverwanten over praten.

ENKELE WETENSWAARDIGHEDEN

1. Een ree wordt gewoonlijk twaalf tot vijftien jaar oud, met een maximum van 18 jaar (hoge uitzondering). Het zal dan sterven tengevolge van het volledig afgesleten zijn van zijn kiezen, waardoor het voedsel niet meer voldoende vóórvermalen in de pens terecht komt. De voedingsstoffen, die in deze spijsbrij zitten, kunnen namelijk alleen door de darmwand worden opgenomen, als cellulose-verterende en andere bacteriën, alsmede infusoriën en protozoën het ree daarbij helpen. Zij zijn in groten getale gedurende de passage pens - netmaag - boekmaag - lebmaag aanwezig. Wordt de spijsbrij echter onvoldoende stukgewreven aangeboden, omdat het ree door verlies van kiezen niet meer kauwen en vooral niet herkauwen kan, dan kunnen deze kleine helpertjes te weinig uitrichten, zodat het ree vermagert en sterft.

2. Deze bacteriën en andere ééncellige organismen vermeerderen zich ook gestadig tijdens bovengenoemde passage, om tenslotte in de darm door het ree verteerd en opgenomen te worden en zo als eiwitbron te dienen. In een onvoldoende stukgewreven spijsbrij vermeerderen zij zich niet voldoende, waardoor dus ook nog een eiwittekort voor het ree ontstaat.
Tevens moge uit dit alles blijken hoe gemakkelijk een dergelijk proces ook bij jonge en gezonde reeën verstoord kan worden door landbouwgiften en spuitmiddelen, die misschien voor het ree zélf niet direct gevaarlijk zijn, maar wel voor zijn natuurlijke darmflora en fauna.

3. Reeën drinken wél, in tegenstelling met wat men daar vaak over leest. Het schijnt alleen geen absolute behoefte te zijn, daar men ook reewild aantreft in gebieden, waar geen water is. Zij leven dan van het vocht, dat in plantaardige voedingsstoffen aanwezig is, al of niet versterkt met dauw.

4. Het ree schijnt voor zijn spijsvertering ook zand nodig te hebben. Men ziet hen althans duidelijk (meestal wit) zand opnemen en doorslikken.

5. Onder normale omstandigheden moet rekening worden gehouden met een aanwas van 66 pct. van het vrouwelijke reewild per jaar (na aftrek van misgeboorten, verlies door roofwild, spontaan overlijden van minderwaardige kalveren enzovoorts). Hetgeen bij een stand van 1 : 1 neerkomt op een vermeerdering van het reewild met 33 zeg 30 pct. per jaar.

6. Als moderne vijanden van het ree kan men aanmerken: vos, das, verwilderde kat, en mogelijk varkens voorzover het jonge kalveren betreft. De meest desastreuze vernielers zijn stropende honden en het *verkeer*, zeker in de hogere leeftijdsklassen.

7. Het verspreidingsgebied van reewild beslaat geheel Europa, met uitzondering van Ierland, Corsica, Sardinië, Sicilië en de Peloponnesus. Eveneens komt reewild voor in Klein-Azië en tot diep in Rusland. Daarvoorbij vinden we het Siberische ree, dat in alle opzichten groter van afmeting is dan ons Europeese ree.
Het meeste reewild is te vinden in Duitsland en Tsjechoslowakije.

8. Als *parasieten* van het ree is in de eerste plaats de *keelhorzel* van belang. Deze vlieg legt zijn eitjes in de neus van het ree. De larven trekken langzaam naar de keel (van neusholte tot strottenhoofd) en verpoppen zich daar ten getale van 20 tot 50 in en onder het slijmvlies. Zij zijn 32 mm. lang en 7 mm. in doorsnede. Zij vernauwen de luchtweg sterk. Het betreffende ree verkeert dan ook in grote ademnood.
Verder komen voor: de *leverbot*. Deze is vooral in natte seizoenen actief, omdat de tussengastheer een slak is en in nat gras goed gedijt.
maag- en longworm.
teek (niet gevaarlijk)
luis (niet gevaarlijk)
blaasworm (in Nederland, na het verdwijnen van de kleine hondenlintworm, niet meer)
hondsdolheid. Kan voorkomen wanneer het ree gebeten is door een hondsdolle vos of hond.
toxoplasmose

miltvuur
mond en klauwzeer
actinmycose (een kaakschimmel)
enteromycose: vooral in zeer natte winters. Het ree sterft aan een onstuitbare diarrhee.

9. Reewild is *standwild*. Het probeert te blijven waar het gewend en vertrouwd is, uitgezonderd in de bronst, wanneer de bok zoektochten ver buiten zijn domein onderneemt, maar altijd weer terugkeert. Men zegt zelfs, dat reeën trachten te blijven in de naaste omgeving, waar zij geboren zijn, voorzover de sterkeren de zwakkeren niet verdrijven.
Een verdere uitzondering moet gemaakt worden voor bokken boven de vijf jaar in heuvel- of bergachtig landschap. Zij hebben daar de neiging zich geleidelijk aan *hoger* te vestigen, omdat zij dan minder gestoord worden.

10. Afgezien van wissels, prenten en mest kan men in een bepaald gebied spoedig uitmaken of er reewild aanwezig is aan veeg- en krabplaatsen.

11. Hoewel een ree uitmuntend zwemmen kan en er geen been in ziet grote rivieren en watervlaktes over te steken, verdrinken er toch in kanalen met te steile of betonnen wanden helaas nog veel. Wanneer reewild wordt opgejaagd raakt het maar al te gauw in een onbegrijpelijke paniek. Het verliest dan volkomen zijn kop en loopt zich bv. jammerlijk dood in hetzelfde prikkeldraad, waar het dag in dag uit met een moeiteloos sprongetje door- of overheen wipt.

12. Al is de zes-endervorm regel, er kunnen ook *acht* of zelfs *tien* enden aan een gewei zitten. Dat kan een welvaartverschijnsel zijn, maar meestal is het een *bast*-verwonding.
De zesendervorm is zeer oud en berust dientengevolge blijkbaar op een evenzo oud, erfelijk bouwplan, dat kennelijk de voorkeur verdient boven alle andere, al is de verscheidenheid in geweien nog zo groot.

13. Niet alle bokken met spiesen (de zogenaamde *spitsers*, met onvertakt gewei) zijn moordenaars. De één- en tweejarigen al helemaal niet. Om een moordenaar te worden is minstens de driejarige leeftijd vereist, alsmede een kwaadaardig karakter.

14. Als een bok in zijn geslachtsdelen een zodanige beschadiging heeft opgelopen, dat er geen geslachtshormonen meer geproduceerd kunnen worden, vormt hij een *pruik*, het wordt een *pruikenbok*. In plaats van een normaal bastgewei ontstaat er een rommelige structuur in de vorm van een pyramide tussen zijn oren. Deze massa bestaat uit ongeremd doorgroeiende, met basthuid bedekte parels. Dit pruikengewei wordt niet meer afgeworpen.

15. Oudere geiten kunnen knoppen of bulten tussen de oren krijgen, die op een gewei lijken. Zeer oude geiten kunnen bij hoge uitzondering een echt geweitje hebben.

16. Hoewel het meer bij herten voorkomt, kunnen twee vechtende bokken zich ook *verhaken*, dat wil zeggen zodanig met de geweien in elkaar geraken, dat zij niet meer te ontwarren zijn, en aan elkaar gekluisterd rondstrompelen. Bij de regelmatige zesender- of arm - aan - enden - zijnde geweien zal het niet gauw gebeuren, maar wanneer er vreemde extra-enden aanwezig zijn, kán het voorkomen. De beide dieren sterven, als zij niet tijdig door de mens ontdekt worden, een ellendige dood. Worden zij wél ontdekt, dan is het zaak ze te vangen, al of niet na het met de kogel doden van het zwakste dier, en de geweien los te zagen. Dit is pijnloos, mits het gewei blank geveegd is.

Uitgave van de vereniging "Het Reewild" in samenwerking met de Directie Faunabeheer

Drukkerij Lulof B.V. - Postbus 100 - Almelo